

O OCENIANIU WEWNĄTRZSZKOLNYM – OPRACOWANIE NA PODSTAWIE PUBLIKACJI WYDAWNICTWA STENTOR

O ocenianiu wewnątrzszkolnym – rodzaje, cele, terminologia.

Jednym z fundamentalnych założeń reformy edukacji jest oddzielenie oceniania wewnątrzszkolnego od systemu egzaminów zewnętrznych. Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z 21 marca 2001 r. określa cele oceniania wewnątrzszkolnego (rozdz. 2. p.2.):

A informowanie ucznia o poziomie jego osiągnięć edukacyjnych i postępach w tym zakresie;

A pomoc uczniowi w samodzielnym planowaniu swojego rozwoju;

A motywowanie ucznia do dalszej pracy;

A dostarczanie rodzicom, opiekunom i nauczycielom informacji o postępach, trudnościach w uczeniu się oraz szczególnych uzdolnieniach ucznia;

A umożliwianie nauczycielom doskonalenia organizacji i metod pracy dydaktyczno-wychowawczej. Wewnątrzszkolny system oceniania ma służyć przede wszystkim uczniowi i wspierać jego rozwój, w dalszej zaś kolejności wspomagać nauczyciela, dostarczając mu informacji o jakości jego pracy. Powszechnemu zainteresowaniu problematyką oceniania i docenieniu jego wagi w różnych obszarach edukacji towarzyszy dziś niemałe zamieszanie terminologiczne. Dla uściślenia dobrze więc będzie chociaż w największym skrócie uporządkować niektóre pojęcia, jakie będą się pojawiać w niniejszym materiale.

Gdy mowa o sprawdzaniu, chodzi o porównywanie wyników kształcenia z przewidywanymi osiągnięciami (zapisanymi m.in. w programie nauczania i w przedmiotowym systemie oceniania). Sprawdzanie osiągnięć uczniów to upewnianie się, czy opanowali oni zaplanowane czynności, i określanie, na jakim poziomie spełniają wymagania programowe. Wprowadzenie tego pojęcia zakłada uprzednie istnienie wymagań programowych, a dopiero w odniesieniu do nich organizowanie sprawdzania i oceniania. Ocenianie szkolne to zarówno ustalanie oceny (zgodnie z przyjętą procedurą), jak i jej komunikowanie.

Ocena szkolna to informacja o wyniku uczenia się wraz z komentarzem, zaś stopień szkolny – symbol spełnienia wymagań programowych. W proponowanym przedmiotowym systemie oceniania (PSO) zastosowano tradycyjną skalę sześciostopniową:

1 – niedostateczny,

2 – dopuszczający,

3 – dostateczny,

4 – dobry,

5 – bardzo dobry,

6 – celujący.

Mówiąc o ocenianiu w zreformowanej szkole, warto przywołać przynajmniej dwa jego rodzaje: ocenianie sumujące i wspierające (kształtujące). W ocenianiu wewnątrzszkolnym występują oba – choć ich wzajemne proporcje zmieniają się na kolejnych etapach edukacyjnych. W szkole ponadgimnazjalnej kończącej się maturą wzrasta znaczenie oceniania sumującego, mającego na celu ustalenie, jaką wiedzę i jakie umiejętności uczeń opanował oraz na jakim poziomie. Odbywa się ono najczęściej za pomocą sprawdzianów badających spełnienie ustalonych standardów.

Ten typ oceniania (odbywa się ono po upływie jakiegoś czasu nauki, np. na zakończenie semestru lub po omówieniu dłuższego działu materiału; jest także związane z systemem egzaminów zewnętrznych) umożliwia dokonywanie analiz ilościowych i jakościowych; spełnia funkcję informacyjną, a często selekcyjną.

Ocenianie wzmacniające – zgodnie ze swą nazwą – ma stymulować rozwój ucznia. Dokonywane jest w sposób ciągły, za pomocą różnych technik i narzędzi, eksponuje znaczenie komentarza towarzyszącego ocenie. Należy do głównych sposobów oceniania stosowanych w szkole. Ma prawo uwzględniać także kontekstowe czynniki społeczno-wychowawcze, w tym indywidualne predyspozycje i możliwości ucznia.

Podstawą oceniania stosowanego w szkole są jednak zawsze ustalone kryteria (mówiące, co będzie sprawdzane) i wymagania programowe (mówiące, w jakim stopniu uczeń opanował zaplanowaną wiedzę i umiejętności). Ich istnienie i respektowanie przez nauczyciela decyduje o poczuciu „sprawiedliwości” oceniania, a także o rzetelności informacji, jaką otrzymuje uczeń o wyniku swego uczenia się. Kryteria oceniania i wymagania programowe stanowią zasadniczą część niniejszego przedmiotowego systemu oceniania, przy czym należy pamiętać, iż – jak wszystkie tego rodzaju materiały – jest on tylko propozycją, którą każdy nauczyciel dostosuje do indywidualnych warunków swojej pracy.

W ramach oceniania wewnątrzszkolnego nauczyciel przedmiotu formułuje wymagania edukacyjne, na które wpływ mają: program i jego założenia, potrzeby i możliwości klasy oraz – niejednokrotnie – uwarunkowania środowiskowe, a także standardy wymagań egzaminacyjnych. O ile nadrzędnym celem oceniania jest wspomaganie rozwoju ucznia w najszerszym rozumieniu tego słowa, wspieranie go w zdobywaniu wiedzy i umiejętności, osiągnięciu dojrzałości intelektualnej, moralnej i emocjonalnej, o tyle w praktyce nie mniejsze znaczenie mają cele sformułowane instrumentalnie, jak np. zdanie egzaminu dojrzałości na odpowiednio wysokim poziomie. W związku z tym w przedmiotowym systemie oceniania wyraźnie muszą zostać podkreślone te elementy wiedzy, umiejętności i kompetencje ucznia, które badane są na maturze i określone w standardach wymagań egzaminacyjnych.

Zaproponowany przedmiotowy system oceniania uwzględnia kilka założeń:

1. Ocena powinna określać poziom realizacji zadania pod względem ilościowym i jakościowym, a więc formułowana jest na podstawie wcześniej określonych wymagań mówiących:

• co,

• w jaki sposób

• i w jakiej mierze

powinien wykonać uczeń, by otrzymać określony stopień szkolny.

2. Podstawą formułowania oceny są dające się zaobserwować czynności ucznia, a więc wymagania muszą być ujęte w języku dydaktyki czynnościowej (z wykorzystaniem czasowników operacyjnych), przy czym polonista musi w znacznym stopniu uwzględniać zadania wieloczynnościowe, złożone, zgodne ze strategią holistyczną, bo one są bardziej adekwatne do zdobywanych przez ucznia umiejętności przedmiotowych.

3. Ocenianie odbywa się za pomocą różnych narzędzi, technik i metod nauczania, tak by w polu obserwacji znalazły się różne obszary aktywności ucznia, ale też aby dać szansę uczniom o różnych możliwościach i uzdolnieniach (różnych „typach inteligencji”, według określenia Howarda Gardnera, autora teorii inteligencji wielorakich).

4. Sprawdzanie osiągnięć dokonywane jest zawsze w kontekście wyznaczonego celu, by poznać, jaką wiedzę i umiejętności uczeń zdobył, lub w celu zdiagnozowania stanu „wyjściowego” i podjęcia w związku z tym określonych działań.
5. Integralnym i niezbędnym elementem oceniania jest komentarz, w którym uczeń uzyska informację o swoim stanie wiedzy, koniecznych uzupełnieniach i poprawkach; dzięki niemu będzie też mógł ewentualnie ukierunkować swoją „karierę szkolną”.

Następnym komponentem obudowy jest przedmiotowy system oceniania, zawierający kryteria oceniania opisujące, jakie osiągnięcia ucznia są brane pod uwagę i jaki powinien być poziom ich spełnienia na poszczególne oceny (poziomy wymagań).
Nowoczesne pojmowanie oceniania zakłada ścisłą kolejność składających się nań czynności:

1. Analiza treści kształcenia zawartej w programie.
2. Strukturyzacja materiału i określenie wymagań programowych.
3. Warstwowanie wymagań, tzn. określenie, co powinien uczeń wiedzieć i umieć, by zyskać konkretne oceny zgodne ze skalą stopni szkolnych.

Dalsze czynności procedury należą już do nauczyciela:

4. Stworzenie „narzędzia” sprawdzania osiągnięć (wybór metody, a także konkretnego materiału nauczania, który będzie poddany badaniu).
5. Przeprowadzenie badania (np. sprawdzianu) i ustalenie jego wyników.
6. Porównanie wyników z ustalonymi wcześniej wymaganiami, określenie, jakie są osiągnięcia ucznia.
7. Przedstawienie uczniowi oceny wraz z komentarzem.

Oczywiście, zgodnie z przywołanym wcześniej Rozporządzeniem Ministra Edukacji Narodowej z 21 marca 2001 r., uczeń powinien na początku roku szkolnego poznać sformułowane przez nauczyciela wymagania edukacyjne i zasady oceniania. Należy je więc przełożyć na język zrozumiały dla ucznia, przedstawić w sposób czytelny i przejrzysty, tak aby z informacji wyniósł on faktyczny pożytek. O ile sprawą oczywistą jest przedstawienie ogólnych wymagań i zasad ich sprawdzania, o tyle w gestii nauczyciela pozostaje decyzja, jak ma postąpić z wymaganiami szczegółowymi – w jaki sposób i w jakiej formie przekazać je uczniowi.

Wymagania programowe odpowiadające powszechnie stosowanej w szkole skali ocen szkolnych – tradycyjnie czteropoziomowe (konieczne – 2, podstawowe – 3, rozszerzające – 4, dopełniające – 5, dodawane są także wymagania wykraczające – 6) – proponujemy warstwować dwupoziomowo. Zdaniem autorki niniejszego materiału (a także wielu nauczycieli) taki podział ma użyteczność w praktyce szkolnej, gdzie najczęściej oceniane są zadania wieloczynnościowe i złożone, a ocena (np. wystawiona za wypracowanie, wypowiedź ustną, referat, analizę i interpretację utworu literackiego itp.) musi być wypadkową kilku różnych elementów i uwzględniać różne kategorie celów (np. wiedzę merytoryczną, umiejętność opisu budowy dzieła literackiego, zastosowanie właściwej terminologii, poprawność językową i styl wypowiedzi itp.).
Warstwowanie wymagań opiera się na kryteriach autorstwa Bolesława Niemierki¹:

A przystępność (łatwość opanowania przez ucznia),

↻ uniwersalność zagadnienia (problemu, umiejętności),

↻ pewność naukowa,

↻ niezbędność wewnątrzprzedmiotowa,

↻ niezbędność międzyprzedmiotowa,

↻ użyteczność pozaszkolna.

Wymagania programowe zostały podzielone na podstawowe (odpowiadające wymaganiom koniecznym i podstawowym) oraz ponadpodstawowe (odpowiadające wymaganiom rozszerzającym i dopełniającym).

Zgodnie z powyższymi kryteriami:

↻ wymagania podstawowe obejmują wiadomości i umiejętności łatwe lub bardzo łatwe, bezpośrednio przydatne w życiu (w mniejszym stopniu – naukowe), niezbędne do kontynuowania edukacji, naukowo pewne, doniosłe, sprawdzone i wdrożone, mające walor interdyscyplinarności;

↻ wymagania ponadpodstawowe to wiadomości i umiejętności trudne i bardzo trudne do opanowania, złożone, unikatowe; teoretyczne, związane z materią danej dyscypliny naukowej, ważne naukowo (często dalekie od bezpośredniej użyteczności w życiu), poszerzające wiedzę o przedmiocie, w pewnym stopniu hipotetyczne, wyspecjalizowane i naukowo twórcze; przydatne, ale nie niezbędne w dalszej nauce.

W przełożeniu na stopnie szkolne wymagania podstawowe odpowiadają ocenom: *dopuszczający* i *dostateczny*, przy czym uczeń otrzymuje:

↻ *dopuszczający* za niepełne spełnienie wymagań podstawowych (np. w sprawdzianach – obniżone o 10% punktów w stosunku do progu zaliczenia na stopień *dostateczny*);

↻ *dostateczny* przy pełnym spełnieniu wymagań podstawowych.

Wymagania ponadpodstawowe odpowiadają ocenom *dobry* i *bardzo dobry*, przy czym uczeń otrzymuje:

↻ *dobry* za niepełne spełnienie wymagań ponadpodstawowych (lub spełnienie ich na nieco obniżonym poziomie);

↻ *bardzo dobry* przy pełnym spełnieniu wymagań ponadpodstawowych.

Stopień *niedostateczny* dostaje uczeń, który nie spełnia wymagań podstawowych w stopniu stanowiącym minimalny próg zaliczenia.

Stopień *celujący* otrzymuje uczeń spełniający wymagania podstawowe i ponadpodstawowe, a także mający wyższe, ponadprogramowe umiejętności lub wiadomości.

O progu zaliczenia na poszczególne poziomy wymagań i o zakresie ich obniżenia (pozwalającym stwierdzić, że uczeń dane wymagania spełnia, choć w stopniu niepełnym) każdorazowo decyduje nauczyciel, uwzględniając potrzeby i możliwości uczniów, a także zakres pracy, stosowane narzędzie sprawdzania osiągnięć, czas pracy uczniów, trudność zadania itp. Wymagania mają, oczywiście, charakter hierarchiczny i kumulatywny. Spełnienie wymagań ponadpodstawowych zakłada uprzednie spełnienie wymagań podstawowych. Uczeń kwalifikujący się do oceny *dobry* lub *bardzo dobry* musi spełniać całkowicie wymagania podstawowe, a także

ponadpodstawowe w stopniu pełnym (*bardzo dobry*) lub niepełnym (*dobry*). Podobnie uczeń otrzymujący ocenę *celujący* – spełniać musi całkowicie wymagania podstawowe i ponadpodstawowe oraz poza nie wykraczać.

Metody sprawdzania osiągnięć uczniów

Jak to zostało wcześniej podkreślone, w ocenianiu wewnątrzszkolnym stosuje się różne metody, techniki i narzędzia. Mogą to być:

À różnego typu testy – pisemne i ustne (sprawdziany wiadomości i umiejętności, testy sprawdzające umiejętność czytania ze zrozumieniem tekstów literackich i nieliterackich;

À zbiorowa pogadanka sprawdzająca;

À obserwacja udziału ucznia w dyskusji i debacie klasowej;

À obserwacja uczenia się (np. w trakcie pracy w grupach zadaniowych);

À wypracowania i inne prace pisemne: krótko-, średnio- i długoterminowe;

À projekty edukacyjne;

À rozmowy z uczniem, w których wyjaśnia on zastosowane przez siebie procedury (np. sposób analizy i interpretacji utworu literackiego).

Obserwacji podlegają zarówno czynności intencjonalnie wywołane przez nauczyciela, jak i te, które nie są wywołane celowo (np. sposoby uczenia się).

Rodzaje aktywności ucznia podlegające obserwowaniu i ocenianiu:

À wypowiedzi ustne (odpowiedź na pytanie nauczyciela, referowanie zagadnień, udział w dyskusji, spontaniczne zabieranie głosu itp.);

À prace pisemne w różnej formie (wypracowania domowe i klasowe, notatki, krótkie odpowiedzi);

À referaty i prezentacje własne;

À praca zespołowa i prezentowanie jej wyników;

À wykonywanie zadań domowych – obowiązkowych i dodatkowych („dla chętnych”);

À aktywność i inicjatywa przejawiane na lekcjach;

À samodzielnie i zespołowo wykonywane zadania złożone (w tym projekty edukacyjne);

À recytacja utworów literackich, udział w szkolnych przedstawieniach teatralnych, różne formy wypowiedzi związanych z przekładem intersemiotycznym (np. poezja śpiewana, wykonanie plakatu, nakręcenie fragmentu filmu).